

UDK 27-45: 17.026.1/.4:303.022(497.5)

Prethodno priopćenje

Primljeno: 1. 3. 2010.

Prihvaćeno: 28. 5. 2010.

VAŽNOST BRAKA I OBITELJI U HRVATSKOM DRUŠTVU

ANALIZA OSNOVNIH POKAZATELJA U RAZDOBLJU OD 1999. DO 2008. GODINE

Krunoslav NIKODEM

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb
knikodem@ffzg.hr

Pero ARAČIĆ

Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Petra Preradovića 17, p.p. 54, 31 400 Đakovo
pero.aracic@os.htnet.hr

Ivo DŽINIĆ

Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Petra Preradovića 17, p.p. 54, 31 400 Đakovo
ivo.dzinic@os.t-com.hr

Sažetak

Rad se temelji na komparativnoj analizi rezultata međunarodnog empirijskog istraživanja European Value Study (EVS) za 1999. i 2008. godinu. Analiziraju se različite teme vezane za bračni i obiteljski život, odnosno pitanje važnosti braka i obitelji općenito u životu ispitanika, nužnost prisutnosti djece za sretan osobni i obiteljski život, zatim pitanje slobodnog izbora za samohrano roditeljstvo kao i pitanje prihvatljivosti alternativnih oblika zajedničkog života dvaju osoba. U radu se analizira i percepcija uloge Crkve u kontekstu situacije braka i obitelji u Hrvatskoj, odnosno percepcija njezine angažiranosti za dobro te ustanove i njezina adekvatnost da odgovori na različite probleme i poteškoće vezane uz bračni i obiteljski život. Uspoređujući rezultate istra-

živanja EVS-a iz 1999. godine s rezultatima istoga istraživanja iz 2008. godine, lako su prepoznatljive promjene koje su se dogodile u pogledu na ustanovu braka i obitelji, a što se ponajviše očituje u relativnom opadanju broja ispitanika, koji visoko vrjednuju brak i obitelj kao temeljnu instituciju te u određenoj promjeni stavova prema nekim temama iz bračnog i obiteljskog života, kao što su, primjerice, uvažavanje slobodne odluke za samohrano roditeljstvo. U zaključku se ukazuje na neke društvene posljedice naznačenih promjena, kao i na neke elemente koje je važno uočiti poradi razvoja daljnje pastoralne prakse Crkve i njezine primjerene.

Ključne riječi: brak i obitelj, subjektivizacija, individualizacija, zastarjela institucija, djeca, samohrano roditeljstvo, Crkva.

Uvod

»Napredovali smo, kažu, od proizvoljne moći starijih prema osobnoj slobodi mladih, od hladnih brakova temeljenih na ekonomskim dogovorima do zajednica temeljenih na pravu na izbor, od strogo održanih klasnih granica između djece do otvorenog klasnog sustava, od podređenosti žene do jednakosti i zajedništva u braku, te od represije dječjih osjećaja do permisivnosti.«¹ U suvremenom sociokulturnom kontekstu kraja prvog desetljeća 21. stoljeća ovaj navod pisan prije gotovo četrdeset godina pokazuje svu dvojbenost napretka u obiteljskim i bračnim odnosima. Parafrazirajući Johna Stuarta Milla možemo pitati – kada napredak u tom smislu prestane u kakvim uvjetima će ostaviti brak i obitelj? Napredak shvaćen kao proces emancipacije žena, djece i muškaraca od uvriježenih rodnih i obiteljskih uloga doveo je do napuštanja »patrijarhalnog modela« braka i obitelji. Promjene u obiteljskim i bračnim odnosima, promatrane u širem modernizacijskom kontekstu, potaknute su nizom društvenih procesa, od obitelji kao osnovne jedinice proizvodnje do razdvajanja rada i obiteljskog života (odnosno razdvajanja privatnog i javnog) tijekom 19. stoljeća; feminističkog pokreta i borbe za prava i slobode žena; urbanizacije koja je, između ostalog, vodila raskidanju veza sa širom rodbinom i industrijalizacije kroz koju postupno dolazi do zapošljavanja žena izvan kućanstva na tržištu rada.

U suvremenom kontekstu kasnog moderniteta smatramo važnim istaknuti barem nekoliko procesa koja bitno utječu na percepciju i samu praksu bračnih i obiteljskih odnosa. U sociokulturnom smislu to su procesi izražene

¹ William J. GOODE, World Revolution and Family Patterns, u: *The Journal of Marriage and the Family*, (1971.), 624-635, 624.

individualizacije i subjektivizacije, a u znanstveno-tehnološkom smislu to je razvoj biotehnologije i bioznanosti.

Proces izražene individualizacije jest jedan od ključnih procesa modernizacije u širem smislu. Neki autori upozoravaju kako su osnovne smjernice moderniteta upravo usmjerene »protiv« obitelji, a u svrhu obrane i razvoja prava i slobode pojedinca.² Proces izražene subjektivizacije, kao dominantan proces sociokulturnog stanja kasnog moderniteta, podrazumijeva »veliki subjektivni zaokret«, od života u uvjetima izvanjskih i objektiviziranih uloga i obveza prema životu koji se uglavnom referira na osobno, subjektivno iskustvo. Važnost života u smislu pripadnosti »određenom poretku stvari« (tradicija, religija, zajednica i sl.) i poslušnosti spram nekog nadindividualnog jastva (Bog, nacija i sl.), gdje viši autoriteti određuju život pojedinca i vrjednuju ga u skladu s obavljanjem dužnosti i ispunjavanjem obveza, zamijenjena je dominacijom »subjektivnog života« gdje subjektivnost svakog pojedinca postaje jedinstveni izvor značenja, smisla i autoriteta.³ U tom se kontekstu razvijaju i biotehnološka istraživanja. Manuel Castells navodi kako »tehnološke promjene u biološkoj reprodukciji omogućuju razdvajanje reprodukcije vrsta od društvene i intimne funkcije obitelji. Mogućnosti oplodnje *in vitro*, banaka spermija, surogat-majki, djece stvorene genetskim inženjeringom otvorile su jedno čitavo područje društvenih pokusa koje će društvo pokušati kontrolirati i, koliko je moguće, spriječiti zbog njihove potencijalne prijetnje našim moralnim i pravnim osnovama. Ipak, činjenica da žene mogu imati djecu samostalno, čak i bez obveze da upoznaju oca djeteta, ili da muškarci, čak i nakon majčine smrti, mogu iskoristiti majke surogate kako bi imali djecu, prekida temeljnu vezu između biologije i društva u reprodukciji vrste, a posljedica je odvajanje socijalizacije od roditeljstva. S obzirom na ove povijesne uvjete, obitelji i načini života ponovno se određuju u još nejasnom obliku.«⁴

To dakako nisu i jedini procesi u širem modernizacijskom kontekstu koji bitno utječu na percepciju i praksu bračnog i obiteljskog života. Ovdje smo kratko istaknuli upravo te procese jer smatramo da zorno predstavljaju nepovoljnost zapadnog sociokulturnog i šireg društvenog konteksta za bračni i obiteljski život. Naime, osnovni problem nije u rastvaranju patrijarhalnog modela braka i obitelji već u »nemogućnosti« stvaranja nekog novog modela bračnog i

² Ulrich BECK – Elisabeth BECK-GERNSHEIM, *Individualization: Institutionalized Individualism and Its Social and Political Consequences*, London, 2002., 3.

³ Paul HEELAS – Linda WOODHEAD, *The Spiritual Revolution. Why Religion is Giving Way to Spirituality*, Oxford, 2005., 3-4.

⁴ Manuel CASTELLS, *Moć identiteta*, Zagreb, 2002., 245.

obiteljskog života. Inzistiranje na autonomiji pojedinca, koja se često puta pretvara u anomiju, ne ostavlja prostor razvijanju nekog novog modela zajednice jer se takvi pokušaji »razotkrivaju« kao ograničenje slobode pojedinca.

Sve do šezdesetih godina 20. stoljeća u sociologiji se uglavnom analiziralo obitelj kao temeljnu jedinicu društva; uz pripadajuće razdoblje društvenog razvoja vezalo se odgovarajući model obitelji (predmoderna društva – proširena obitelj, moderna društva – nukleusna obitelj). Kao temeljnu jedinicu društva, odnosno primarnu društvenu grupu⁵, »osnovnu ćeliju društva«⁶ i »najčvršću instituciju«⁷ ljudskosti, obitelj se promatralo u smislu ispunjavanja osnovnih funkcija u društvu, primjerice reprodukcije i socijalizacije novih članova društva. No u posljednjih četrdesetak godina dolazi do brojnih, primjerice feminističkih i neomarksističkih, kritika isključivo pozitivnog shvaćanja obitelji, kao i osporavanja i prognoza o »kraju braka i obitelji«.⁸

Ako izuzmemo prvotne rasprave o »univerzalnosti obitelji«, onda možemo reći da je funkcionalistička perspektiva bitno utjecala na analizu braka i obitelji i njihovo pozicioniranje unutar društva. Tako je George P. Murdock sredinom prošlog stoljeća istaknuo četiri osnovne funkcije obitelji, a to su: socijalizacija, ekonomska suradnja, reprodukcija i spolni odnosi. Kingsley Davis je tome dodao i funkciju »društvenog pozicioniranja«⁹, a William Ogburn je istaknuo sljedećih sedam funkcija obitelji: ekonomska proizvodnja, pridavanje statusa, edukacija mladih, religijska socijalizacija, rekreacija, zaštita i afektivna dimenzija.¹⁰ Talcott Parsons je, analizirajući proces strukturalne diferencijacije u kojem dolazi do razvoja raznih institucija u društvu koje se specijaliziraju za određene funkcije i gdje obitelj gubi dio prijašnjih funkcija, ipak istaknuo dvije ključne funkcije obitelji u svim društvima, a to su »primarna socijalizacija djece« i »stabilizacija ličnosti odraslih članova društva«.¹¹

S druge strane, jasno je da obiteljski i bračni odnosi mogu imati i negativne učinke na pojedinca i društvo u cjelini. Konfliktni odnosi u braku i obitelji često se »prelijevaju« i u šire društvene odnose, što je posebice primjetno

⁵ Usp. Charles H. COOLEY, *Social Organization*, Glencoe, 1956.

⁶ Usp. Ante FIAMENGO, *Saint-Simon i Auguste Comte*, Zagreb, 1987.

⁷ Usp. Margaret MEAD, *Spol i temperament u tri primitivna društva*, Zagreb, 1968.

⁸ Više vidi u: Jane LEWIS, *The End of Marriage? Individualism and Intimate Relations*, Cheltenham, 2001.

⁹ George P. MURDOCK, *Social Structure*, New York, 1949.; Kingsley DAVIS, *Human Society*, New York, 1950., prema: Ira L. REISS, *The Universality of the Family. A Conceptual Analysis*, u: *Journal of Marriage and Family*, 27 (1965.) 4, 443-453.

¹⁰ William F. OGBURN. *The changing family*, u: *The Family*, 19 (1938.), 139-143.

¹¹ Michael HARALAMBOS – Martin HOLBORN, *Sociologija. Teme i perspektive*, Zagreb, 2002., 509.

kod djece. Društvene promjene i promjene u bračnim i obiteljskim odnosima međusobno su bitno povezane, tako neki autori ističu razvoj postmodernih obitelji koje više ne predstavljaju institucije društva, već neobvezujuće prijateljske veze.¹²

Nepostojanost i nejasnoća koncepcije i prakse društva u kasnom modernitetu povezana je s nepostojanošću i nejasnoćama oko bračnog i obiteljskog života. Ni jedna od navedenih društvenih funkcija više nije primarno vezana uz brak i obitelj. Tako Zygmunt Bauman upozorava da suvremeno sociokulturno stanje razvijenih društava Zapada oslikava ljudsko biće »bez veza«, odnosno bez postojane povezanosti s drugim ljudima, gdje prevladava samoodređivanje i samodokazivanje. Bez postojanih veza, građani »nestalnog modernog« društva osuđeni su na povezivanje s drugima kako god znaju, bez ikakve garancije da će te veze potrajati. U stvari, poželjno je da povezivanje s drugima bude što slabije kako bi se uspostavljene veze jednostavnije mogle prekinuti kada se društvene okolnosti promijene. Svijet razuzdane individualizacije označavaju odnosi između ljudi kao izmiješani blagoslovi koji se kreću između slatkih snova i noćnih mora, bez jasne spoznaje kada jedni prelaze u druge.¹³

Suvremeno hrvatsko društvo upravo karakteriziraju izrazite promjene na svim područjima društvenog života, od obitelji, kulture, religije do politike, ekonomije, obrazovanja itd. Očekivano, jedna od ključnih karakteristika tih promjena jest sučeljavanje modernizacije i tradicije, koje zbog niza kako »objektivnih« tako i »subjektivnih« društveno-povijesnih razloga otvara prostor raznim devijacijama, koje pak pridonose općem stanju anomije. Nepovoljno političko i ekonomsko stanje, dijelom naslijeđeno iz bivšeg socijalističkog sustava, a dijelom proizašlo iz ratnih stradanja i razaranja utjecalo je i na nepovoljno opće sociokulturno stanje. Osim toga, dugogodišnje političko nametanje ideologije kolektivismu dodatno je otvorilo prostor procesima globalizacije. To se prije svega odnosi na nekritičko usvajanje radikalnog subjektivizma s jedne strane, koje se posebice iskazuje u razvoju potrošačke kulture i isticanju prava bez obveza, te s druge strane na mitološke strategije »povratka na staro« u smislu jednog »optimizma sjećanja«.

U tom kontekstu analiziramo pitanja važnosti braka i obitelji u suvremenom hrvatskom društvu, jer se upravo u tom području intimnih, bliskih odnosa jasno pokazuju svi prijevori sučeljavanja tradicionalnog i (post)modernog.

¹² David CHEAL, Unity and Difference in Postmodern Families, u: *Journal of Family Issues*, 14 (1993.) 1, 5-19, 7.

¹³ Zygmunt BAUMAN, *Liquid Love. On the Frailty of Human Bonds*, Cambridge, 2003., VIII.

1. Metodološke napomene

Rad se temelji na analizi rezultata empirijskog istraživanja provedenog u sklopu međunarodnog znanstveno-istraživačkog projekta European value study (EVS). Prvi put EVS istraživanje je u Hrvatskoj provedeno 1999. godine (N=1003), a drugi put 2008. godine (N=1525). Većina je pitanja u Upitniku u naznačenom razdoblju ostala ista, što nam i omogućuje usporedbu. Manji dio pitanja je pak promijenjen, odnosno neka pitanja iz 1999. godine su u Upitniku iz 2008. godine izostavljena, a neka nova su dodana. Rad se sastoji od nekoliko dijelova. Osim uvoda i ovih metodoloških napomena, u drugom dijelu rada dajemo usporedbu osnovnih rezultata u navedenom razdoblju na razini distribucije postotaka. U trećem dijelu rada razmatramo odnose između nekih stavova o braku i obitelji te latentnih dimenzija koje obuhvaćaju te sadržaje i osnovnih sociodemografskih i religijskih karakteristika ispitanika. U zaključku se daje kraća teološko-pastoralna i sociološka refleksija dobivenih rezultata. Usporedba se daje na temelju rezultata EVS istraživanja za 1999. i 2008. godinu. Sve ostale analize temelje se na rezultatima za 2008. godinu. U analizi, osim jednostavne distribucije postotaka i usporedbe rezultata dvaju istraživanja na toj razini, koristimo faktorsku analizu (komponentni model, varimax rotacija, GK kriterij redukcije dimenzionalnosti) te hi-kvadrat test, analizu varijance i korelacijsku analizu (Pearsonov koeficijent).

S obzirom na samu analizu u radu postavljamo opću hipotezu i dvije radne hipoteze. Polazimo od opće hipoteze da društvene promjene u suvremenom hrvatskom društvu, obuhvaćene širim (post)modernizacijskim kontekstom, donose i promjene u smislu percepcije važnosti braka i djece u životu. Pritom se posebice oslanjamo na naznačene procese individualizacije i subjektivizacije koji ističu sklonost vrjednovanju subjektivnog iskustva, individualnih prava i sloboda i nesklonost dugotrajnim obvezama koje se često shvaćaju kao ograničavanje autonomije pojedinca. U prvoj radnoj hipotezi postavljamo religioznost kao važnu varijablu u odnosu na stajalište o braku kao zastarjeloj instituciji. Religioznost u radu obuhvaća važnost Boga a religije u životu, religijsku samoidentifikaciju (religioznost u užem smislu) i religijsku praksu, odnosno učestalost odlazaka na misu. Pretpostavljamo da će »religiozni« ispitanici u tom smislu biti skloniji smatrati kako brak nije zastarjela institucija, dok će oni »manje religiozni« biti skloniji smatrati suprotno. Druga radna hipoteza odnosi se na povezanost osnovnih religijskih karakteristika ispitanika (važnost Boga u životu, religijska samoidentifikacija, religijska praksa i važnost religije u životu) i dvije latentne dimenzije koje sadržajno obuhvaćaju dvije

oprječne životne orijentacije: Prvu koja ističe djecu i brak kao sreću i smisao u životu i drugu, koja predstavlja »alternativne životne stilove« u odnosu na uvriježene koncepcije braka i obitelji. Pretpostavljamo da će »religiozni« ispitanici biti skloniji prvoj orijentaciji, a oni manje »religiozni« drugoj.

2. Usporedba osnovnih rezultata: 1999. – 2008. godine

Kada se usporede osnovni rezultati o nekim stavovima vezanim za bračni i obiteljski život prvog istraživanja EVS iz 1999. godine i ovog drugog iz 2008. godine mogu se uočiti određene razlike. No, odgovori na prvo pitanje o važnosti obitelji u životu ispitanika tijekom promatranog razdoblja ostaju gotovo nepromijenjeni. Rezultati pokazuju da ispitanici instituciju obitelji smatraju vrlo važnom. To se pokazalo kako kod istraživanja EVS-a iz 1999. godine¹⁴ tako i kod ovog istraživanja iz 2008. godine.

Tablica 1. *Koliku važnost zauzima obitelj u vašem životu?*

Godina	Veoma važno	Važno	Nevažno	Posve nevažno
1999.	78,4	20,3	0,8	0,1
2008.	77,0	21,2	0,5	0,1

Dobiveni rezultati prilog su uvriježenom stajalištu da modernizacijski procesi ne utječu toliko na percepciju važnosti same obitelji, već prije svega na percepciju toga što bi obitelj trebala biti, odnosno kako bi se obiteljski odnosi trebali odvijati.

Drugo analizirano pitanje jest pitanje o adekvatnosti odgovora Crkve na probleme obiteljskog života. Rezultati nekih ranijih istraživanja, primjerice Aufbrucha iz 1997. godine, pokazuju da većina građana Hrvatske (68,1%) smatra kako Crkva može dati odgovore na probleme u obitelji.¹⁵ No u EVS istraživanju pitanje je postavljeno ne u smislu »može li Crkva nešto činiti«, već u smislu »čini li to na adekvatan način«. Rezultati pokazuju da polovica ispitanika smatra kako Crkva u Hrvatskoj ne odgovara adekvatno na probleme obiteljskog života, dok ih nešto više od trećine smatra da Crkva adekvatno odgovara na te probleme.

¹⁴ Pero ARAČIĆ – Krunoslav NIKODEM, Važnost braka i obitelji u hrvatskom društvu, u: *Bogoslovska smotra*, 70 (2000.) 2, 291-311, 295.

¹⁵ Pero ARAČIĆ – Gordan ČRPIĆ – Krunoslav NIKODEM, *Postkomunistički horizonti*, Đakovo, 2003., 275.

Tablica 2. *Općenito govoreći, mislite li da u našoj zemlji Crkva adekvatno odgovara na probleme obiteljskog života?*

Godina	Ne	Da	Ne zna i bez odgovora
1999.	35,5	50,5	14,1
2008.	51,5	35,5	12,9

Rezultati nadalje pokazuju da je u posljednjih devet godina došlo do izrazite promjene u stajalištima o tom pitanju, odnosno do smanjivanja postotka građana (s 50,5% na 35,5%) koji smatraju da Crkva u Hrvatskoj adekvatno odgovara na obiteljske probleme i povećavanja postotka onih koji smatraju suprotno (s 35,5% na 51,5%). Pitanje je vezano uz širi kontekst »javne uloge Crkve« o kojem se u posljednjih dvadesetak godina u hrvatskom društvu vode, ponekad i vrlo oštre, rasprave. Nažalost, te se rasprave često ograničavaju na poznato ideološko pitanje o tome ima li Crkva »pravo javno djelovati«, a znatno manje pažnje se posvećuje načinima i mogućnostima javnog djelovanja Crkve.

Tablica 3. donosi komparativni pregled distribucije postotaka na pet tvrdnji koje tematiziraju pitanje braka i djece. Većina građana smatra da brak nije zastarjela institucija, da su brak ili duga stabilna veza nužni za sreću, da čovjek treba imati djecu da bi život imao smisla i da dijete treba imati oba roditelja kako bi sretno odrastalo.

Tablica 3. *Tvrdnje o braku i djeci.*

	Godina	Ne	Da	Ne zna i bez odgovora
Brak je zastarjela institucija.	1999.	87,3	7,9	4,8
	2008.	80,9	14,6	4,5
Brak ili duga stabilna veza nužni su za sreću.	1999.	14,8	67,4	17,7
	2008.	18,6	56,0	25,4
Čovjek treba imati djecu da bi život imao smisla.	1999.	10,9	76,3	12,9
	2008.	14,4	67,1	18,5
Ako netko tvrdi da dijete treba i oca i majku da bi sretno odrastalo, biste li se složili ili ne?	1999.	10,7	86,1	3,2
	2008.	17,7	79,3	3,1
Mislite li da žena treba imati djecu da bi se osjećala ispunjenom ili to nije uvjet?	1999.	38,6	55,3	6,0
	2008.	50,4	44,2	5,4

Dobiveni rezultati u skladu su s uglavnom tradicionalnim sociokulturnim kontekstom suvremenog hrvatskog društva, no s druge strane ukazuju

kako taj kontekst nije jednoznačan. Naime, vidljivo je usmjerenje smanjivanja važnosti braka i djece kao nužnih pretpostavki smisla i sreće u životu. Tako se u promatranom razdoblju postotak onih koji smatraju da je brak »zastarjela institucija« povećao sa 7,9% na 14,6%, smanjio se postotak ispitanika koji smatraju da su brak ili duga stabilna veza »nužni za sreću (sa 67,4% na 56,0%), odnosno onih koji smatraju da »čovjek treba imati djecu da bi život imao smisla« (sa 76,3% na 67,1%) i onih koji smatraju da bi dijete trebalo imati i oca i majku za »sretno odrastanje« (s 86,1% na 79,3%). Tome treba priododati i promjenu u stajalištima o ulozi žene. Naime, dok je 1999. godine većina ispitanika (55,3%) smatrala da bi »žena trebala imati djecu da bi se osjećala ispunjenom«, 2008. godine stajališta o tom pitanju su podijeljena, s tim da je više onih koji smatraju da to »nije uvjet«.

Nadalje, u posljednjih devet godina primjetna je stabilnost u odobravanju situacije kada žena želi imati dijete kao samohrana majka i pritom ne želi stabilnu vezu s muškarcem.

Tablica 4. *Ako žena želi imati dijete kao samohrana majka i ne želi stabilnu vezu s muškarcem, odobravate li joj to ili ne?*

Godina	Ne odobravam	Odobravam	Ovisi	Ne zna i bez odgovora
1999.	17,4	65,2	17,0	1,3
2008.	23,9	66,2	7,0	2,9

Povećan je postotak onih koji navedeno ne odobravaju (sa 17,4% na 23,9%), a smanjen je postotak ispitanika koji o tom pitanju iskazuju mogućnost specifičnih okolnosti. Pritom valja podsjetiti da rezultati EVS-a iz 1999. godine pokazuju kako Hrvatska, uz Island (80,3%) i Španjolsku (63,1%) ima najviši postotak odobravanja navedenog.¹⁶ Prosječni postotak odobravanja želje žene za djetetom bez stabilne veze s muškarcem za 1999. godinu u Europi je 41,3%.

Sljedeća tablica donosi pregled distribucije postotaka na tri tvrdnje koje također obuhvaćaju pitanja braka, obitelji i djece, a nisu bile u upitniku iz 1999. godine.

¹⁶ Krunoslav NIKODEM – Pero ARAČIĆ, *Obitelj u transformaciji*, u: Josip BALOBAN (ur.), *U potrazi za identitetom. Komparativna studija vrednota: Hrvatska i Europa*, Zagreb, 2005., 145-178, 174-175.

Tablica 5. *Tvrdnje o braku, obitelji i djeci.*

	Ne slaže se	Niti se slaže niti ne, ne zna, bez odgovora	Slaže se
Homoseksualni parovi trebali bi moći posvojiti djecu.	76,0	17,3	6,7
U redu je da dvoje ljudi živi zajedno bez stupanja u brak.	20,7	24,9	54,6
Imati djecu je obveza prema društvu.	45,3	31,3	23,3

Rasprave o zakonom zajamčenim pravima homoseksualnih parova aktualna su tema i u suvremenom hrvatskom društvu, gdje se često ističu argumenti za i protiv onoga što bi takvi parovi »trebali moći«, odnosno »ne bi trebali moći«. Ovdje donosimo rezultate s obzirom na mogućnost posvajanja djece. Većina građana (76,0%) se ne slaže s tvrdnjom da bi homoseksualni parovi trebali moći posvojiti djecu, što donekle ukazuje na opći stav da takvi parovi ne bi trebali uopće imati djecu. Konačni sud o tome ne možemo donijeti jer nisu ispitivani stavovi i prema drugim mogućnostima (primjerice biogenetičkim) koje homoseksualnim parovima, kao uostalom i heteroseksualnim, u tom smislu stoje na raspolaganju. Slaganje većine s tvrdnjom da je »u redu da dvoje ljudi živi zajedno bez stupanja u brak« (54,6%), odnosno neslaganje relativne većine s tvrdnjom da je »imati djecu obveza prema društvu« (45,3%) još jednom ukazuje na diskrepanciju učenja Katoličke crkve i stavova građana, od kojih se većina smatraju njezinim pripadnicima.

3. Analiza osnovnih pokazatelja s obzirom na sociodemografske i religijske karakteristike

U daljnjoj analizi osnovnih pokazatelja važnosti braka i obitelji jedno pitanje i jedna tvrdnja izdvojeni su i analizirani zasebno, a to su: adekvatno (ne)odgovaranje Crkve na obiteljske probleme i tvrdnja da je brak zastarjela institucija. Ostale tvrdnje, uključujući i navedenu, korištene su u faktorskoj analizi kroz koju su dobivene dvije latentne dimenzije. Pitanje o adekvatnom (ne)odgovaranje Crkve na obiteljske probleme analizirali smo s obzirom na osnovne sociodemografske karakteristike ispitanika (spolna i dobna struktura, stupanj obrazovanja, regionalna pripadnost, veličina mjesta stalnog življenja i mjesečni prihodi obitelji ispitanika). Stavove o braku kao zastarjeloj instituciji, te dvije latentne dimenzije analizirali smo, osim s navedenim sociodemografskim karakteristikama, i s osnovnim religijskim karakteristikama

ispitanika (važnost Boga u životu, religijska samoidentifikacija, učestalost odlazaka na misu).

Na navedenom pitanju dobivena je statistički značajna razlika s obzirom na dobnu strukturu, stupanj obrazovanja i regionalnu pripadnost.

Tablica 6. *Odgovara li Crkva adekvatno na probleme obiteljskog života – s obzirom na dobnu strukturu.*

	Rođeni 1943. godine i prije	1944. –1961.	1962. – 1979.	Rođeni 1980. godine i poslije
Ne odgovara	44,6	51,2	54,8	53,7
Ne znam	13,9	15,1	13,4	8,1
Odgovara	41,5	33,7	31,8	38,2

$\chi^2=17,183$; $df=6$; $p<0.009$

Ispitanici starije životne dobi (rođeni 1943. godine i prije) skloniji su smatrati kako Crkva adekvatno odgovara na probleme obiteljskog života, za razliku od ispitanika rođenih između 1962. i 1979. godine koji su pak skloniji smatrati suprotno. Primjetno je da u svim izdvojenim dobnim skupinama relativno veći postotak ispitanika smatra da Crkva ne odgovara adekvatno na obiteljske probleme.

S obzirom na stupanj obrazovanja, ispitanici s nižim stupnjem obrazovanja (osnovna škola) skloniji su smatrati da Crkva adekvatno odgovara na obiteljske probleme, za razliku od ispitanika sa srednjom školom koji su skloniji smatrati da ne odgovara adekvatno.

Tablica 7. *Odgovara li Crkva adekvatno na probleme obiteljskog života – s obzirom na obrazovnu strukturu.*

	Osnovna škola	KV – VKV	Srednja škola	Viša i visoka
Ne odgovara	44,9	53,5	57,4	56,5
Ne znam	13,7	11,4	13,2	13,4
Odgovara	41,4	35,1	29,4	30,1

$\chi^2=19,902$; $df=6$; $p<0.003$

Dalje su prikazani rezultati istraživanja s obzirom na spomenutu tvrdnju u odnosu na regionalnu pripadnost.

Tablica 8. *Odgovara li Crkva adekvatno na probleme obiteljskog života – s obzirom na regionalnu pripadnost.*

	M		kontrast
Sjeverna Hrvatska	1,9232	F =12,749 sig. p < 0,001	5>2,3,4
Središnja Hrvatska	1,7553		
Istočna Hrvatska	1,7070		
Zapadna Hrvatska	1,7550		
Južna Hrvatska	2,1717		

Uočljivo je kako su ispitanici iz južnog dijela Hrvatske skloniji smatrati da Crkva adekvatno odgovara na probleme obiteljskog života, za razliku od ispitanika iz većine drugih dijelova Hrvatske, osim iz sjevernog dijela.

S obzirom na te sociodemografske karakteristike ispitanika o tvrdnji »brak je zastarjela institucija«, dobivena je statistički značajna razlika samo po pitanju regionalne pripadnosti.

Tablica 9. *»Brak je zastarjela institucija« – s obzirom na regionalnu pripadnost.*

	M		kontrast
Sjeverna Hrvatska	1,4317	F =6,246 sig. p < 0,001	Zapadna Hrvatska>Južna Hrvatska
Središnja Hrvatska	1,3412		
Istočna Hrvatska	1,3412		
Zapadna Hrvatska	1,4593		
Južna Hrvatska	1,1650		

Rezultati pokazuju da su ispitanici iz zapadnog dijela Hrvatske skloniji slaganju s tvrdnjom da je brak zastarjela institucija, za razliku od onih iz južnog dijela koji su tome manje skloni.

S obzirom na osnovne religijske karakteristike (važnost Boga u životu, religijska samo-identifikacija i učestalost odlazaka na misu) na istoj tvrdnji dobiveni su sljedeći rezultati:

Tablica 10. *»Brak je zastarjela institucija« – s obzirom na važnost Boga u životu.*

	Nevažno	Niti važno niti nevažno	Važno
Ne slaže se	68,6	71,1	86,7
Ne zna	9,7	4,7	3,1
Slaže se	21,7	24,3	10,2

$\chi^2=69,782$; $df=4$; $p<0.001$

Ispitanici koji ističu važnost Boga u svom životu skloniji su neslaganju s tvrdnjom da je brak »zastarjela institucija«, za razliku od onih kojima Bog nije važan i koji su skloniji slaganju s istim.

Tablica 11. »Brak je zastarjela institucija« – s obzirom na religijsku samoidentifikaciju.

	Uvjereni ateisti	Nereligiozni	Religiozni
Ne slaže se	75,4	68,6	84,6
Ne zna	1,5	8,2	3,2
Slaže se	23,1	23,3	12,2

$\chi^2=31,777$; $df=4$; $p<0.001$

S obzirom na religijsku samoidentifikaciju na istoj tvrdnji, dobivena je statistički značajna razlika između ispitanika koji se smatraju »religioznima« i onih koji se smatraju »nereligioznima«. Prvi su, očekivano, skloniji neslaganju s navedenom tvrdnjom.

Nadalje, ispitanici koji »tjedno« odlaze na misu skloniji su neslaganju s tvrdnjom da je brak »zastarjela institucija«, za razliku od ispitanika koji uopće ne idu na misu.

Tablica 12. »Brak je zastarjela institucija« – s obzirom na učestalost odlazaka na misu.

	Nikada	Rijetko	Za veće blagdane	Mjesečno	Tjedno
Ne slaže se	68,8	72,5	85,7	83,3	90,8
Ne zna	6,2	6,4	3,7	4,1	1,5
Slaže se	25,0	21,1	10,7	12,6	7,7

$\chi^2=70,079$; $df=8$; $p<0.001$

Dobiveni rezultati jasno pokazuju važnost religioznosti, odnosno njezinih izabranih elemenata u ovoj analizi, u zauzimanju stava o braku kao (ne)zastarjeloj instituciji. U nastavku provedena je faktorska analiza na osam tvrdnji.

Faktorskom analizom, pod komponentnim modelom uz varimax rotaciju i GK kriterij redukcije dimenzionalnosti, na tvrdnjama koje se odnose na brak i obitelj dobivene su dvije latentne dimenzije (faktora). S obzirom na saturacije pojedinih čestica, prvi faktor smo nazvali »djeca i brak, smisao i sreća u životu«, a drugi smo nazvali »alternativni životni stilovi«.

Tablica 13. *Matrica faktorskih struktura*

	Djeca i brak, smisao i sreća u životu	Alternativni životni stilovi
Čovjek treba imati djecu da bi život imao smisla.	.768	
Brak ili duga stabilna veza nužni su za sreću.	.740	
Žena treba imati djecu da bi se osjećala ispunjenom.	.690	
Imati djecu je obveza prema društvu.	.445	
Homoseksualni parovi trebali bi moći posvojiti djecu.		.716
Brak je zastarjela institucija.		.604
U redu je da dvoje ljudi živi zajedno bez stupanja u brak.		.537
Dijete treba i oca i majku da bi sretno odrastalo.		-.428

Ekstrahirani faktori tumače 42,15% varijance.

Korelacijom (bivarijatna korelacija, Pearsonov koeficijent) između dobivenih faktora i osnovnih sociodemografskih karakteristika ispitanika dobiveni su sljedeći rezultati:

Tablica 14. *Korelacija faktora i osnovnih sociodemografskih karakteristika ispitanika*

	Djeca i brak, smisao i sreća u životu	Alternativni životni stilovi
Dobna struktura	-.272**	.183**
Spolna struktura	-.044	.066*
Obrazovna struktura	-.239**	.212**
Mjesečni prihodi obitelji ispitanika	-.141**	.198**
Stalno mjesto života	-.210**	.124**

** $p < 0,01$

* $p < 0,05$

Na većini sociodemografskih karakteristika dobivena je statistički značajna korelacija u odnosu na navedena dva faktora (osim po pitanju spolne strukture).

Rezultati korelacije pokazuju da su ispitanici starije životne dobi, s nižim stupnjem obrazovanja, nižih mjesečnih primanja na razini obitelji i iz manjih mjesta (ruralne sredine) skloniji promišljanju »djece i braka« kao »smisla i sreće u životu«. S druge strane, ispitanici mlađe životne dobi, s višim stupnjem

obrazovanja i višim obiteljskim primanjima, te iz većih mjesta (urbane sredine) skloniji su »alternativnim životnim stilovima«.

U analizi dvaju latentnih životnih usmjerenja, prema braku i djeci kao smislu i sreći i prema »alternativnim« stilovima, s obzirom na regionalnu pripadnost ispitanika dobiveni rezultati pokazuju da su ispitanici iz istočnog dijela Hrvatske skloniji prvom latentnom usmjerenju, a oni iz zapadnog dijela drugom.

Tablica 15. »Djeca i brak, smisao i sreća u životu« – s obzirom na regionalnu pripadnost.

	M	F =8,176 sig. p < 0,001	kontrast
Sjeverna Hrvatska	.1339		Istočna Hrvatska>Južna Hrvatska
Središnja Hrvatska	-.0455		
Istočna Hrvatska	.1943		
Zapadna Hrvatska	.0314		
Južna Hrvatska	-.2423		

Tablica 16. »Alternativni životni stilovi« – s obzirom na regionalnu pripadnost.

	M	F =6,308 sig. p < 0,001	kontrast
Sjeverna Hrvatska	-.0505		Zapadna Hrvatska>Južna Hrvatska
Središnja Hrvatska	.0470		
Istočna Hrvatska	-.0309		
Zapadna Hrvatska	.2400		
Južna Hrvatska	-.2051		

Korelacija dobivenih faktora i osnovnih religijskih karakteristika ispitanika uglavnom pokazuje očekivane rezultate.

Tablica 17. Korelacija faktora i osnovnih religijskih karakteristika ispitanika

	Djeca i brak, smisao i sreća u životu	Alternativni životni stilovi
Važnost Boga u životu	.101**	-.255**
Odlasci na misu	.039	-.257**
Religijska samoidentifikacija	.121**	-.168**
Važnost religije u životu	.049	-.297**

**p<0,01

*p<0,05

Ispitanici kojima Bog nije važan u životu, koji ne odlaze na misu, smatraju se nereligioznima i religija im nije važna, skloniji su »alternativnim životnim stilovima«. No s druge strane nije dobiven tako jednoznačan odnos. Naime, s obzirom na »djecu i brak kao smisao i sreću u životu« dobivena je statistički značajna korelacija, i to niska, samo o pitanju važnosti Boga u životu i religijske samoidentifikacije. Ispitanici koji se smatraju religioznima i kojima je Bog važan u životu skloniji su tom latentnom životnom usmjerenju. Odlasci na misu i važnost religije u životu u tom odnosu nisu statistički značajni.

Zaključak

U općem smislu možemo zaključiti da dobiveni rezultati potvrđuju opću hipotezu rada. Društvene promjene u širem smislu potiču i promjene u percepciji važnosti braka i obitelji. Pritom je nužno naglasiti kako se suvremeno hrvatsko društvo nalazi tek na početku procesa promjena naznačenih u uvodu, a koje su karakteristika većine zapadnih društava. Nadalje, rezultati potvrđuju prvu radnu hipotezu. Naime, religioznost ispitanika pokazala se kao važna varijabla u stavu o braku kao zastarjeloj instituciji. Druga radna hipoteza, koja je pretpostavljala složenije odnose između osnovnih religijskih karakteristika ispitanika i latentnih dimenzija koje obuhvaćaju brak i obitelj i alternativne životne stilove, nije potvrđena. Pretpostavljene pozitivne korelacije između osnovnih religijskih karakteristika ispitanika i dimenzije »braka i djece kao smisla i sreće u životu« dobivene su u manjoj mjeri, ili uopće nisu dobivene.

S teološko-pastoralnog stajališta možemo zaključiti sljedeće: Na temelju gore predstavljenih rezultata istraživanja moguće je prije svega zaključiti da je za hrvatske građane institucija braka i obitelji i dalje vrlo važna u osobnom životu (98%). Ispitanici su to pokazali kako svojim direktnim odgovorima tako i visokim stupnjem neslaganja s tvrdnjom da brak i obitelj predstavljaju jednu zastarjelu instituciju. Ispitanici su se također u velikoj mjeri složili i s tvrdnjom da su obitelj ili stabilna veza nužni za čovjekovu sreću. Svi ti rezultati ukazuju na činjenicu da se institucija braka i obitelji u Hrvatskoj još uvijek visoko cijeni i vrjednuje. Ovo je optimistička poruka za crkveno i društveno djelovanje, zakonodavstvo, odgojni i ekonomski sustav.

Kada je riječ o nekim religijskim pokazateljima, iz rezultata ovog istraživanja je očito da vjernička svijest u velikoj mjeri utječe na stavove o braku i obitelji. Naime, ispitanici koji Boga smatraju važnim u svojem životu, koji su se izjasnili vjernicima i koji nastoje redovito odlaziti na misu, pokazali su veće vrjednovanje braka i obitelji kroz, primjerice, neslaganje s tvrdnjom da su brak

i obitelj zastarjela institucija. No, istovremeno je istina da se i među intenzivnijim krugom praktikanata (20-25%) postupno povećava broj onih koji pristaju uz stavove, koji su potpuno u suprotnosti s učenjem kršćanstva i to između 5-10%. Bit će zanimljivo vidjeti da li se o ovom procesu koji se nazire, želi i ima potrebe ozbiljnije promišljati na različitim razinama crkvenog djelovanja i vodstva.

Ono što ipak još više zabrinjava, a to potvrđuju rezultati ovog istraživanja, je opadanje stupnja slaganja ispitanika s vrlo važnim dimenzijama braka kao i o samom braku, koje se dogodilo u razdoblju od 1999. do 2008. godine. Tako je povećan broj onih za koje je brak zastarjela institucija (za 6,7%), značajno povećan broj onih za koje brak nije važan za sreću dviju osoba (11,4%), da imati djecu ne utječe na smisao života (9,2%), manje je i onih koji drže da su oba roditelja važna za sretno odrastanje djece (7%), da majčinstvo ne ispunja ženu (11,8%), a začecje, rođenje i odgoj djeteta bez stabilne veze sa muškarcem, tj. praktično bez braka i bez obitelji, odobrava značajno preko polovice građana Hrvatske (66,2%). Kad je riječ o tome da imati dijete ima i društvenu dimenziju i da svijest o tome trebaju imati i roditelji, očito je da u Hrvatskoj svaki treći građanin to tako ne doživljava jer se ne može odrediti (31,3%). K tome, da bi bračni drugovi trebali misliti da postoje u nekom narodu i društvu i da činjenica rođenja novog čovjeka ima i te dimenzije, izrijeком se ne slaže skoro polovica građana (45,3%) Tek niti svaki peti (23,3%) se slaže s navedenim stajalištem.

U proteklih deset godina Katolička crkva u Hrvatskoj prilično se intenzivno bavi bračnim i obiteljskim temama. Tako su na razini Hrvatske biskupske konferencije izdana tri temeljna dokumenta: *Župna kateheza u obnovi župne zajednice. Plan i program*, Zagreb – Zadar, 2000., gdje se predlaže i upućuje da svaka župa oformi i obiteljske skupine i s njima radi. Zatim je tu temeljni pastoralni dokument: *Na svetost pozvani. Pastoralne smjernice na početku trećeg tisućljeća*, Zagreb, 2002., gdje posebno u br. 62-65., citirajući papu Ivana Pavla II., i Crkva u Hrvatskoj uzima obitelj kao svoj put: »Crkva smatra služenje obitelji jednom od svojih bitnih zadaća. U tom smislu kako čovjek, tako i obitelj predstavljaju put Crkve.«¹⁷ Napokon, treći dokument, koji je isključivo posvećen crkvenom djelovanju za brak i obitelj je *Direktorij za obiteljski pastoral u Hrvatskoj*, Zagreb, 2002., koji detaljno teološki i ekleziološki te pastoralno razrađuje strategiju crkvenog pristupa braku i obitelji te rad s obiteljima. Osim toga niz je nad/biskupija u ovom desetljeću imalo tzv. godinu obitelji. Također je osno-

¹⁷ IVAN PAVAO II., *Pismo obiteljima*, Zagreb, 1994., br. 2.

vano više crkvenih obiteljskih savjetovališta. No, istraživanja su pokazala da se Crkva bilo sa sadašnjim profilom prezbitera i redovnica bilo s institucijama kao što su crkvena bračno-obilježna savjetovališta, ali i s obzirom na teškoće u osobnom životu, nije uspjela dokazati kao dobar i poželjan sugovornik.¹⁸ Rezultati istraživanja pokazuju i sve prisutnije mišljenje hrvatskih građana kako Crkva ne uspijeva adekvatno odgovarati na probleme vezane uz bračni i obiteljski život. To se može zaključiti na osnovi vidljive i značajne razlike među rezultatima istraživanja iz 1999. i 2008. godine. Naime, prije deset godina jedna trećina građana (35,5%) rekla je da Crkva nema prikladne odgovore za obiteljske probleme, a 2008. godine to tvrdi preko polovice građana Hrvatske (51,5%), odnosno prije deset godina polovica njih tvrdilo je da Crkva ima prikladne odgovore a trećina da ne (35,5%).

Kada pogledamo nabrojene dokumente, osnivanje crkvenih savjetovališta i djelatnosti u »godini obitelji« u prošlih deset godina, ne možemo reći da se nije radilo. Kako to da to ne osjećaju građani Hrvatske? Ono što Crkva govori, pogađa li stvarni život? Jesu li su obitelji koje zahvaća crkveno djelovanje samo one iz intenzivnog dijela nedjeljnih praktičara? Ima li Crkva stručne djelatnika za pastoral braka i obitelji? Radi li se kapilarno u župnim zajednicama? Možda se ostaje na pukom moraliziranju i manifestativnim pothvatima, od kojih se ne može očekivati izgrađivanje stavova? Više je pitanja no odgovora. Jedno je ipak toliko očito – Crkva u Hrvatskoj, unatoč svim svojim mnogobrojnim nastojanjima u području pastora braka i obitelji, ne uspijeva ući u dijalog s javnošću s jedne strane ni svojim djelovanjem biti životni suputnik i supatnik obitelji u Hrvatskoj. Barem ne za značajan broj obitelji. U očima naših suvremenika Crkva sve više gubi. Čini nam se da je vrijeme za uzbunu.

A put kojim bi trebalo ići? Upravo je onaj da bračni parovi i obitelji postanu stvarno sugovornici i na taj način sustvaratelji svih promišljanja i stvaranja kako društvenih tako i crkvenih programa za brak i obitelj. To je ono što Kompendij socijalnog nauka Crkve naziva »subjektnost obitelji«. I to na društvenoj, crkvenoj, a unutar toga posebno na župnoj razini.¹⁹ A za takav pristup potrebni su temeljno opredjeljenje za brak i obitelj te novi profili pastoralnih ali i društvenih djelatnika. No, to je tema koja nadilazi ovo promišljanje.

¹⁸ Više vidi u: Pero ARAČIĆ – Ivo DŽINIĆ, Poželjni sugovornici u životnim pitanjima i teškoćama, u: *Muško i žensko stvori ih. Žene i muškarci u životu i u službi Božjeg poslanja*, Zbornik radova, Split, 217-241.

¹⁹ Usp. PAPINSKO VIJEĆE 'IUSTITIA ET PAX', *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, Zagreb, 2005., br. 209-254.

I Crkva i društvo se oslanjaju na obitelj kao živu i životvornu stanicu, koja daje, odgaja, vrijednosno formira nove članove i jedne i druge stvarnosti kao i buduće nositelje ukupnog života i razvoja. Bilo bi dobro da dođe do veće i otvorenije suradnje obiteljskih centara, savjetovaništa i udruga kako crkvenih tako i društvenih, odnosno privatnih i da se približe u temeljnim vrijednosnim stavovima i pristupima te da stvaraju društveno ozračje u korist obitelji. Crkva bi, pak, morala u svojim zajednicama započeti kapilarni rad s brakovima i obiteljima, kako je to zacrtala u navedenim dokumentima, ne samo da pokuša zaustaviti negativne procese s obzirom na brak, obitelj, rađanje, djecu, odgoj, već da ispuni svoje temeljno poslanje s obzirom na čovjeka i obitelj, koji su »put Crkve«.

Navedenom možemo dodati i kraći zaključak sa sociološkog stajališta. Promjene u društvu utječu i na promjene u obitelji. Primjerice, sve veći broj zaposlenih žena na tržištu rada s jedne strane označava proces emancipacije od tradicionalnih, patrijarhalnih obrazaca, no s druge strane može voditi povećanju napetosti u bračnim i obiteljskim odnosima gdje su još uvijek prisutna očekivanja da je obitelj »radno mjesto žene«. Nadalje, povećanje prosječne životne dobi, povećanje razine obrazovanosti (sve duži »boravak« u sustavu obrazovanja prije prvog zaposlenja) te nepovoljna socioekonomska situacija, kao i mnogi drugi razlozi, donose cijeli niz posljedica, kao što su povećanje dobne granice stupanja u brak i promjena percepcije važnosti djece u životu. Time se otvara i pitanje je li majčinstvo još uvijek ključni element identiteta žene?²⁰ Polovica građana hrvatskog društva smatra da nije. Pitanje socijalizacijske funkcije obitelji također je aktualno, posebice s obzirom na sve veću ulogu medija u tom procesu te promjene odnosa unutar same obitelji. Smanjivanje socijalizacijske funkcije obitelji može voditi i smanjivanju, ili promjeni, opće religioznosti jer je upravo obitelj ključni čimbenik religijske socijalizacije u hrvatskom društvu.²¹

Na kraju, brak i obitelj i dalje su važni, no sve manje kao dio tradicije, a sve više kao pitanje osobnog izbora, što donosi nove odnose unutar braka i obitelji koji više ne slijede uvriježene rodne, bračne i obiteljske uloge, već su podložni stalnom procesu pregovaranja i dogovaranja. Time se i značenje braka i obitelji, kako za pojedince tako i za društvo u cjelini, bitno mijenja.

²⁰ Rachel T. HARE-MUSTIN, Family Change and Gender Differences: Implications for Theory and Practice, u: *Family Relations*, 37 (1988.) 1, 36-41, 36.

²¹ Krunoslav NIKODEM, Religijski identitet u Hrvatskoj. Dimenzije religijskog identiteta i socio-ekološke orijentacije, u: *Socijalna ekologija*, 13 (2004.) 3-4, 257-285, 273.

Summary

**THE IMPORTANCE OF MARRIAGE AND THE FAMILY IN
CROATIAN SOCIETY**
AN ANALYSIS OF BASIC INDICATORS FROM 1999 TO 2008

Krunoslav NIKODEM

Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb
Ivana Lučića 3, HR – 10 000 Zagreb
knikodem@ffzg.hr

Pero ARAČIĆ

Catholic Faculty of Theology in Đakovo, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek
Petra Preradovića 17, p.p. 54, HR – 31 400 Đakovo
pero.aracic@os.htnet.hr

Ivo DŽINIĆ

Catholic Faculty of Theology in Đakovo, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek
Petra Preradovića 17, p.p. 54, HR – 31 400 Đakovo
ivo.dzinic@os.t-com.hr

This article is based on a comparative analysis of the results of an international empirical survey – The European Value Study (EVS) for 1999 & 2008. Analysing various topics relating to marriage and family life and the importance of marriage and the family, generally in the lives of those surveyed, the significance of children for a happy personal and family life and the question of free choice for single parenting and the question of accepting alternative forms of two people living together. The article analyses the perception of the role of the Church in the context of the situation of marriage and the family in Croatia – that is – the perception of its engagement for the good of that institution and its adequacy to respond to various problems and difficulties in marital relations and family life. Comparing the results of the EVS survey for 1999 with the results of the same survey in 2008 it is easy to recognise the changes that occurred with regard to the institution of marriage and the family which is primarily reflected in the diminishing number of those surveyed who highly value marriage and the family as a fundamental institution as well as certain changes in attitude towards topics relating to marital and family life, e.g. valuing free choice for single parenting. The conclusion points out some social consequences of these changes as well as some elements that should be noticed for the purpose of further development and appropriate pastoral practise in the Church.

Key words: marriage and family, subjectivisation, individualisation, outdated institution, children, single parenting, the Church.